

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÜNYT TAGJAI FÜLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.
SZERKESZTI A FÖTITKÁR.

IV. KÖT. — 8. SZÁM.

EMLÉKBESZÉD
KOVÁCS PÁL

A M. TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA

FELETT.

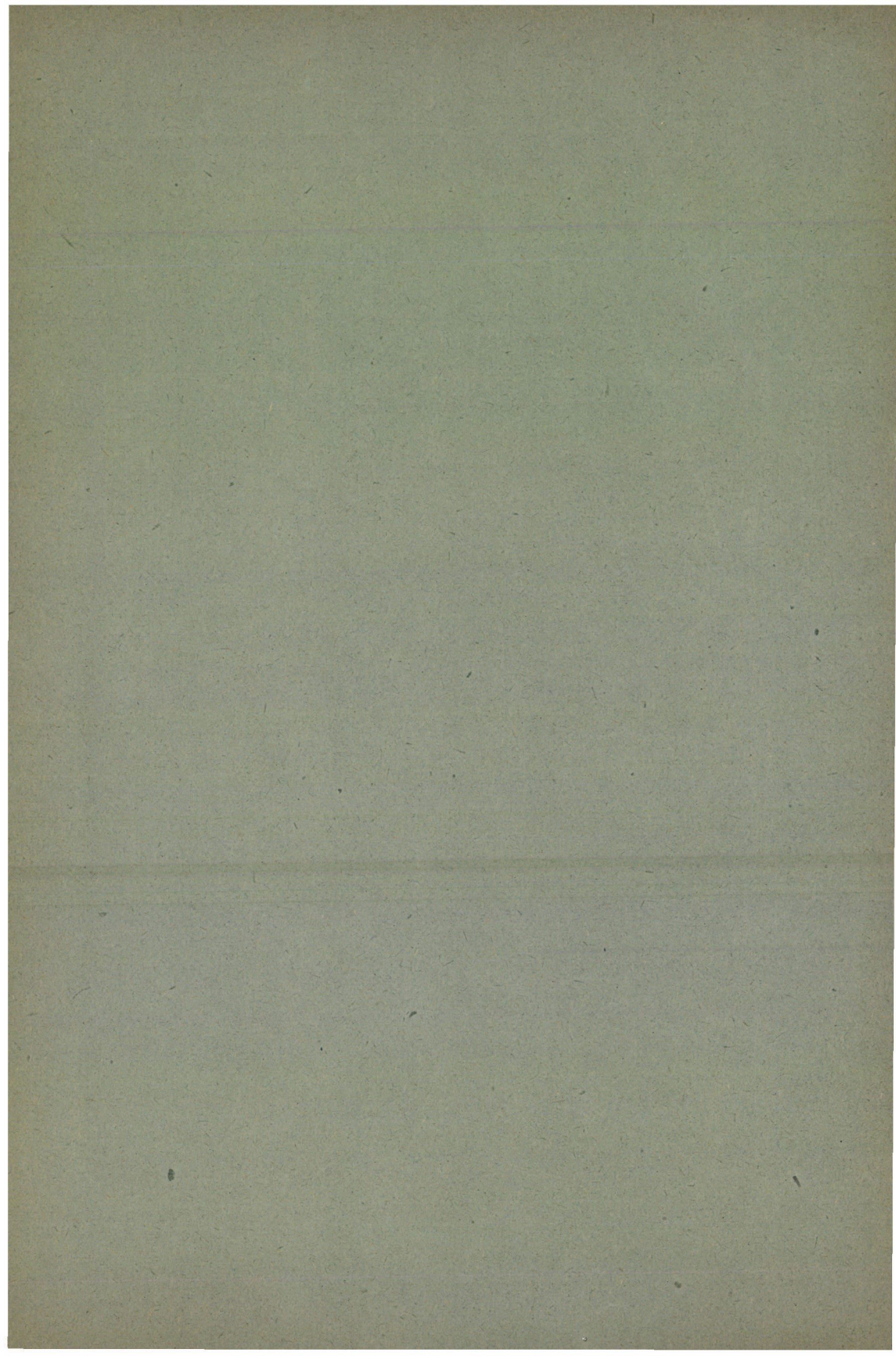
VADNAI KÁROLY

LEV. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA 1887. ÁPRIL 25-ÉN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

Ára 10 kr.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1887.

EMLÉKBESZÉD

KOVÁCS PÁL

A M. TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA

FELETT

VADNAI KÁROLY

LEVELEZŐ TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA 1887. ÁPRIL 25-ÉN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

1887.

KOVÁCS PÁL

EMLEKEZETE.

A lángelme ritka jelenség a szellemi világban, de tán még ritkább köz- és magánéletben az olyan férfiú, ki hosszúra terjedt pályája végén — visszapillantva multjára — elmondhatja, a mit Berzsenyi ekkép irt meg az „Életphilosophiá“-ban:

Ugy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Ugy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnék.
..... Ha azt újra elkezdhetném,
Ismét a múltat követném.

Mert újabb időnk egy nagy angol szatirikusa, az élet és emberek egyik legmélyebb ismerője, általános igazságot fejezett ki, midőn legmesteribb művét ezzel végzé: „Ki érte el valaha vágyait, és ha elérte, ki elégedett meg azzal?”

Elérhető vágyakat táplálni és az elért vágyakkal megelégedni: ebben áll tehát az emberi élet ama nagy bölcsesége, melyet oly kevesen birnak elsajátítani.

Dr. Kovács Pál, kinek véget ért életére ez órában az emlékezet világosságát vagyok hivatva hinteni: ama ritka férfiak kis számához tartozott, kik az élet végső határánál, a sír szélénél, ugyanazt érezhették, a mit Berzsenyi ama szép sorokban énekelt.

Az ő árnyékával szemben tehát ma már nem is annyira az elvesztés nyomasztó gyászát érezzük, mint inkább

azt a fölemelő érzetet, melyet egy összhangzatos élet derős látványa idéz elő lelkünkben. A múlt év augusztusában bizonyára mindnyájunkat elszomorított elhunytának fájdalmas híre, mert bármily aggkorban költözik is el tőlünk az olyan férfiú, kit szeretni és becsülni egyformán nagy okunk volt: úgy érezzük mindig, mintha mégis korán váltunk volna meg tőle; de multjának nemes képe magában rejti egyszersmind a vigasztalás balzsamát. A maga után hagyott bánat felhőt mintegy leáldozó napként aranyozza meg annak emlékezete a mint élt, hatott, termékenyített.

KOVÁCS PÁL jól, nemesen, példaszerűen élt. Teljes összhangban önmagával, környezetével és a külső viszonyokkal. Birt az erővel, mely érzéseit, törekvéseit, cselekedeteit mindig kellő egyensúlyban tudta tartani. S ez az, mit csak kevés olyan emberről lehet elmondani, ki vajudó, küzdelmes időkben, sok évtizeden át, mozgott a közpálya ösvényein, s tehetségével, buzgalmaival és nemes hevével kiemelkedő pontot foglalt el az életben.

Mint író, nem alkotott ő olyan hatalmas irodalmi műveket, melyek hosszú ideig állhatnák ki az idő tűzpróbáját, hogy aztán java-részők a halhatatlanságnak jusson örököül. Vigjátékait, melyekkel írói pályáját kezdé s melyeket igen nagy számban írt, önmaga is túlélte; drámáit már keletkezésök idején is csupán nemes igyekezetű kísérleteknek tekintették; ismeretterjesztő cikkeiben az elmének főleg műveltsége és fogékonysága, nem pedig teremtő elevensége nyilvánult; alkalmi dolgozatai egy frisen pezsgő kedélynek muló időre írt röpke, tűnékeny termékei voltak; sőt hosszabb maradandóságra méltó munkái is: elbeszélései, kiváltképen a vig beszélek, melyek a harminczas évekbeli nemesi házak életének boldog folyását híven tükrözik vissza, noha mint korképek s egészséges magyar érzés, nyelv és elbeszélői hang töről metszett hajtásai, a magok idejében lényegesen bokrosíták a hazai szépirodalomnak akkoriban még gyér ültetvényű kertjét, s igen méltók volnának az újabb nemzedékek élénk figyelmére is: ma már nem közkézen forgó olvasmányok; szóval elhunyt jelesünk összes szépirodalmi munkásságából csak pár válogatott

kötet lesz az, mely jó ideig óva marad az enyészettől; de mert ő a maga idejének jelesen és hasznosan élt: nevét az irodalomtörténet azok sorába fogja iktatni, kik az ébredő Magyarország szellemi küzdelmeiben jelentékeny számot és hasznót tettek, s kiknek tisztos alakjai mindenha méltók lesznek a jók és igazak tiszteletére.

A múzsza pazar és egyszersmind követelő. Noha az ég leánya, abban hasonlít a földi hódító asszonyokhoz, hogy kizáró hódolatot kíván attól, kit kegyeiben, mosolyában részesít, s mihelyt azt veszi észre, hogy kedvence más oltároknál is hódol: adományainak, kedvezésének jókora részét megvonja tőle. Kisebb nemzetek irodalma nemcsak azért nem viríthat úgy, mint a nagyobbaké, mert több ember közt igen természetesen mindig több fényes elme támadhat s ez elmékben egyszersmind az egész nemzet hatalmas arányai visszatükröződnek; hanem egyik lényeges baj az is, hogy kisebb nemzetek írói — az anyagi támasz elégtelensége miatt — nem élhetnek egészen írói hivatásuknak s nem fejthetik ki teljesen természettől kapott tehetségüket, mivel idejök és buzgalmok nagyobb részét egyéb, kenyérkereseti pálya céljaira kell fordítaniok. E miatt vált és válik minálunk sok jeles adományú író csak félíróvá, sokszor csupán irodalmi műkedvelővé.

KOVÁCS PÁL is, ha csupán a múzsát szolgálhatja s nem kell egyszersmind lelkiismeretes orvosnak is lennie, bizonyára jobban belemélyedhet irodalmi tanulmányaiba, képzelme erősb lendületet kaphat, a színmű formájának, szerkezeti és jellemzési törvényeinek titkait nagyobb mértékben elsajátíthatja, sőt elméssége is humorra izmosodhatik, hogy szépírói egyénisége, hasonlóan az élőfához, mely mennél mélyebbre bocsáthatja gyökereit, annál magasabb, annál gazdagabb koronát kap, az elsőrendű elbeszélők és vigjátékirók magaslatáig nőjön. De akadályul állt előtte az élet gondja.

Volt azonban kárpótlása.

A mit irodalmi maradandóságban veszített, megnyerte a polgári működés hasznosságában. Az irodalmi munkásság csak egyik szárnya lehetett ugyan mozgékony szellemének,

de kapott másikat másnemű tevékenységben; ha mint szépirodíró nem közelíté is meg fiatalkori eszményét, mint hazafi teljesen elérte célját: a maga környezetében kellő ember volt a kellő helyen, főmozgatója a magyarság legéletbevégozóbb érdekeinek s egy nevezetes dunai város nemzeties átalakulásának. Igen kétséges, hogy a mi viszonyaink közt ezt a célt csupán írói tollal elérhette volna-e?

Midőn ismétlem, hogy írói alkotásai általában véve nem tartoznak az utóvilág kínesei közé, hozzá kell tennem, hogy ő maga a természetnek egy olyan erőteljes, egészséges alkotása, a kire öröm volt nézni, míg élt, s ép oly öröm rá emlékezni most, midőn nincs többé sorainkban.

Dicsvágó, hiú, zajos szerepet hajhászó természetek mindenestre másféle pályáról szoktak álmózni; de az életbölcsek előtt különösen becses látvány az olyan élet folyása, a minőnek képe ő utána maradt ránk.

Nem csupán életviszonyai, hanem belső tulajdonságai is olyan természetűek valának, hogy azzá tegyék, a mivé lett: kora fiatalságától élete végeig az összhang, egyensúly, hasznosság férfiává, a szív és elme közszeretetű emberévé.

Bizvást mondhatjuk, hogy az ilyen ember maga is egy ritka szépmű, a minden költőnél hatalmasb alkotó: a természet harmonikus terméke. Multját, mint valami gazdag tartalmú könyvet, buzdító tanulság lapozgatni. A szépeletnek eme könyve előszer is arra tanít meg, hogy a földi pályán, sokak szerint: e siralom völgyében, valaki rendkívüli eszközök nélkül is mint érheti el azt, hogy tudjon boldog lenni és boldogítani. Minden kis öröm iránti fogékonyság, lázas vágyak s indulatok korai fékezése, tántoríthatatlan kötelességérzet, munkakedv, egyforma hűség a közpálya és családi tűzhely iránt, életjózság, mely ahhoz szoktat, hogy az emberektől ne várjunk többet, mint a mennyire képesek, erényeik iránt elismerők, hibáik iránt pedig türelmesek legyünk — ime az egyszerű, böles tulajdonságok, melyekkel KOVÁCS PÁL folyvást meg tudta szépirodírói életet magának és maga körül, sőt el bírta háritani azt is, hogy — noha sok időn át elég széles körben volt tekintély — ártalmas irigyei, vagy ádáz ellenségei legyenek.

A „chelsea-i bölcse“, leírva a nagy francia forradalom történetét, a vérengző pártok és szörnyen hatalmas szereplők képétől egyszerre egész rokonszenvének melegével fordul a névtelen földműves felé, ki mindennapi, de áldott munkájával a föld egy darabkáját szebbé, zöldebbé, terméke nyebbé teszi. És bizony teljes rokonszenvűnket, mély tiszteletünket érdemli meg az olyan férfiú is, ki nem csak a maga életét, hanem a környezetét is állandóan meg bírja szépíteni s az egyszerű polgári hajlokba úgy szólván visszahódítja az *elvesztett paradicsomból* a maga osztályrészét.

Kell ehhez okvetetlenül szerencse is; de még inkább kell a szerencsével való élni tudás érdeme.

Az a szerencsétlenség, mely KOVÁCS PÁL-t kis fiú korában féláravá tette, nekem úgy látszik, az ő egészséges fejlődésének egyik alapoka lett.

Atyja, Ferencz, ki mint győri mérnök, majd a veszprémmegyei Dégen mint a gróf Festetich-család jószágigazgatója működött, akkor halt meg, midőn egyetlen fia s legfiatalabb gyermeke még csak kilencz éves volt. A gyermek szíve e veszteség keserűségét nem érezhette, elméje pedig később valóságos vezérlő tűzoszlopot nyert a korán elvesztett jó atyában. Alaposan művelt, irodalmi férfi volt az, ki levelezett Kazinczy Ferenczcel, ismeretségben állt Csokonaival, maga is irt meséket Lafontaine modorában, fordította Boileau-t és Milton-t s összeirt vagy öt kötetnyi kézirati könyvet, melyek nem jelentek meg nyomtatásban sehol, hanem a családnak kegyelettel őrzött ereklyéi maradtak. Özvegye — Eöry Juliánna — és leányai, kiknek egyike verseket is irt, az elhunyt családfő emlékezetének kultuszát oly buzgón ápták, mint a római papnők szent oltárak tűzét. Ettől kellett lángot kapnia a ház kis fiának is. A fiú, a mint nőtt, serdült, édes anyjától és magánál jóval idősb nővéreitől egyre azt hallotta, hogy olyan derék emberré kell nőnie, minő az édes atyja volt. Ha ez élni marad, bizonyára mentora és *példaképe* lett volna a fiúnak. Haló-porában azonban még több lett. Mert csak kiváló voltát hallá mindig emlegettetni, emberi gyöngét pedig nem láthatott tőle: *eszményképivé* vált. Már a dégi házban, majd

pápai hajlékukban, utóbb pedig a pesti egyetemen, a tanulva fejlődő fiú családi bizományúl kapta a megbecsülhetetlen buzditást, hogy atyjához hasonló legyen. Ehhez három kellett: hogy művelt elme, becsült író és hasznos polgár legyen. A czélnak e hármassága lebeghetett előtte folyvást, s ennek tulajdonítható, hogy teljesen meg birta tartani az egyensúlyt akkor is, midőn a körülmények és saját vágyai túlnyomólag az egyik irányba sarkalhatták volna, a más kettőnek rovására.

Korán hirnevet szerezve az irodalomban, bírva Kisfaludy Károly és az „Auróra“-kör tagjainak baráti rokonszenvét, 1828-tól 1831-ig már számos vigjátékot, beszélyt és költeményt adva ki: ugyanabban az évben, 1833-ban, midőn orvosi oklevelét megnyerte, egyszersmind az Akadémia levelező tagjának is megválasztották. Ez igen korán nyert koszorú, valamint a társasélet kellemei, a Karacs Ferencz és Fáy András házábanál töltött jó napok arra nógathatták volna e tehetséges, törekvő, életvidor ifjút, hogy állandóan a fővárosban, az irodalom központjában, a kitűnők társaságában maradjon; de ő le tudta küzdeni vágyát s vidékre költözött, mert kötelessége lévén hasznos emberré válnia, elgondolta, hogy kisebb körben több hasznót tehet, mint a fővárosban, hol nálánál kiválóbb elmék számosan buzognak a művelt nemzetiség fejlesztésén. S vidékre menve sem maradt meg huzamosbban Komáromban, rokonai körében, hanem oda költözött, hol egykor atyja lakott, Győrbe, mintegy sejtve, hogy ott szükségesb mozgató erővé nőhet. Úgy látszik, hogy mindjárt polgári pályája kezdetén élesen látó czéltudatosság vezette. Lelki testi frisségségben, a tréfa, a jó kedv bő erével megáldva, társaséleti előnyös tulajdonságok birtokában, úgy szólván könnyűvérű, lobbanékony ifjúnak termett és mégis már korán oly komolyan tudott gondolkozni, hogy egyformán birt szakítani elővéleményeivel a tudomány terén s fiatal vére lobogásával a magánéletben. Tudva van róla, hogy „Ki hitte volna“ című fiatalkori beszélyében csipősen gúnyolta ki a hasonszenvi gyógy mód feltalálójának: Hahnemannnak akkoriban terjedező tanait, melyeket az ifju növendék alkalmasint csak elfogult tanári

előadás után ismert; mihelyt azonban önmaga alaposan megismerkedett azokkal s üdvöseknek találta, azonnal megvált elfoglaltságától. 1834-ben, németországi tanulmányi útja közben, meglátogatta Köthenben magát a mestert, Hahnemannt, hiva lett egész életére, arczképét ott tartotta író asztala fölött s még utolsó napjaiban is lelkére kötötte családjának, hogy e becses képet holta után is kegyelettel őrizze meg. Eleven vérmérsékletek ritkán szoktak állandó kitartás emberei lenni, mert gyakran érzik izgalmasan az új benyomások másfelé serkentő hevét. De Kovács PÁL, noha a legélénkebb természetek egyike, nemcsak a gyakorló tudomány ösvényén tanúsított következetes hűséget, hanem meleg szívének érzelmeiben is. Ma is élő, fiatalkori barátnője: Karacs Teréz megírta róla, hogy mint pesti orvosnövendék mily hamar lángolt egy-egy szép arcú, nyájas szavú fiatal lányért, úgy hogy akkor az oly nagyon fogékony ifjak közé számíták, kiknek szemén át a szerelem hamar suhan a szívbe és hamar is illan el abból — és mégis midőn néhány év multán egy pápai fiatal lányban, a szép és művelt Wels Emiliában, megtalálta a lényt, kivel egymás boldogítására voltak teremve, a jó férjnek, apának és gondos családfőnek oly igazi példaképe lett, hogy áldott nejének bizonyára akkor okozott először keserves könyeket, midőn megszűnt övéinek élni.

Átalában csak a szó, tréfa, ötlet volt ő nála röpke; érzelme mindig nemes és állandó, gondolkozása folyvást komoly és okos vala. Egész élete tesz bizonyosságot a mellett, hogy e jókedvű, életvidor férfinál kevés bölcsőbb emberrel találkozhatunk. Folytonosan derült ég alatt, verőfényben művelte ő komolyan, következetesen a termő föld barázdáit, jól aratva munkája után.

A hajnal gyermeke volt, a nemzeti ébredés sokat ígérő hajnaláé. A század első évtizedében — 1808. július 1-én — születve, midőn legelső, ismeretlen kis vigjátékát, az „Egy füst alatt két lakodalom“ címűt 1824-ben megírta, akkor már előtte — részint Kazinczy Ferencz buzdítására, részint a magok buzdulására — sok szép szellem buzgólkodott a nyelv művelésén, a költészet fejlesztésén.

tésén. Akkor már Csokonai lantján rég megpendült a nemzeti érzésnek nem egy erős hurja; akkor már Kisfaludy Sándor Himfy-jét és regéit kézzől kézre adták a jó magyar házakban; akkor már Berzsenyi ódái sok szívet hevítettek; Kisfaludy Károly drámáit, vigjátékait zajosan tapsolták; akkor már Fáy András is irt több magyar társadalmi novellát jóízű kedélyességgel; sőt csöndes magányban, csak vándorszínészekről ismerve, megtermett a magyar tragédia első és maig is legbecsesb terméke: a Katona József „Bánk bán“-ja. Szóval a szép szellemek eleven mozgásban voltak, mielőtt Széchenyi István hatalmas föllépése megindította volna a nemzeti politika renaissance-át. Az irodalomnak több felé voltak már kisebb központjai, de nem elég erősek arra, hogy a költészetnek hatalmasabb lendületet adjanak. Széphalom örökké emlékezetes marad nemzetünk irodalmában, mint olyan pont, honnan a buzdtítás termékenyítő sugara sok felé áradtak. De a nyelv reformátorának levelezése, bármily csodálatos bőségű volt is, eredményeiben nem pótolhatta a folytonos élő érintkezés hiányát. Az irodalmi szellem erősb lendületét oly központ támadása idézheti csak elő, hol a rokon szellemek együtt, egymásra hatva élnek. Csak így fejlődhetik ki diadalmas szövetség és diadalmas irány. Kisfaludy Károly sem emelkedhetik oly gyorsan az új irodalmi élet vezérévé, ha faluról küldözi be műveit s nem maga jó a fővárosba, hogy eszméivel s munkáival buzdtítson, hódítson s a rokon lelkek élére álljon.

KOVÁCS PÁL szerencsés volt, hogy színről színre láthatta a központ keletkezését, a vezérlő szellem hódításait és a magát nemes harcra szánt sereg szövetkezését. Maga is korán tagja lett e szövetségnek, könnyűd tollával a csatasorba állva. A közönynek, a maradiságnak üzentek háborút, s termékeny munkásságot fejtettek ki.

KOVÁCS PÁL kezdetben csak egy ismerős körnek mutatta be verseit, melyek tele voltak jó ötletekkel, de verslábak tekintetében gyakran sántítottak s rhytmika és nyelv-művészet dolgában is fogyatékosak valának. Jellemezték azonban az ifjút, ki nem állt az Olympus isteneinek idegen

igézetében, s a klasszikai feszes költészet művelése helyett közvetlen benyomásait énekelte meg őszinte elmésséggel. Mikor a Karaacs-leányok általok süttött kenyeret küldözgettek ebédjéhez: vidám ódát irt a „fehér czipóról“, sok talpraesett ötlettel és derült életfilozófiával. Érezte, hogy a kis tárgyakban is van poézis, csak szem, szív, kedély kell hozzá. Majd barátságos körben egy pár kis vigjátékát is bemutatta. Buzdították, s 1828-ban egy kis verse s „A klavirmester“ czimű vigjátéka jelent meg a Szeder Fábían „Urania“-jában. Ugyanez évben Karacs Ferencz, a jeles térkép-metsző, tekintélyes írók barátja s fiatalok pártfogója, nyomatta ki Budán a „névnapi tréfa“-úl irt s nála eljátszott „Karácsony éjjele“ czimű vigjátékot. Sőt ez időben jelent meg, a „Koszorú“ czimű folyóiratban, írónk első vig beszélye is: „Kicsinyből mi lesz.“

KOVÁCS PÁL írói születésének éve tehát az 1828-dik esztendő. Akkor részesült a nyomdafesték keresztvívében. Húsz éves volt, tele munkakedvvel, életvidorsággal, a társalgás és zenélni-tudás előnyeivel, elég becsvágygyal arra, hogy kedvvel forgassa a tollat, de mentten minden hiú képzelgéstől és csalódásokra vezető ábrándtól. Bizonyára voltak eszményei, de nem állítá föl azokat oly magasra, hogy jó igyekezettel meg ne közelíthette volna. Az orvosi tudományokkal való komoly foglalkozás, az emberi test bajainak megismerése, kétségkívül nagyban hatott nála arra, hogy a józanság talaját el ne veszítse talpa alól. Pedig őt is elragadhatták volna álmái, mert korán sok elismerésben részesült. A húszas évek vége felé, létesülő Akadémiánk ügyei sok vidéki híres írot hoztak a fővárosba. Ezek mind buzdították a fiatal KOVÁCS PÁL-t, köztök a széphalmi patriarcha is, ki szeretettel ölelte meg rég elhunyt barátjának fiát s kitől ugyanazt hallotta, a mit anyja és nővérei annyiszor mondtak neki: „Légy oly derék ember, minő az atyád volt.“

Az igyekezeten nem mult ez, sőt az eredményen sem. Ép olyan derék, hasznos emberré lett s egyszersmind szerencsésebb, mert országos hírű íróvá.

Ahhoz képest, hogy mily szorgalmasan foglalkozott

egyetemi tanulmányaival, s hogy nemcsak tanúlt, hanem tanított is: irodalmi termékenysége ez időből, egyetemi éveiből, valóban meglepő. Nagyon könnyen irhatott, hogy oly sokat írt, s talán egész irodalmi pályájára nézve üdvösebbé válik, ha nem szokja meg e szépirodalmi gyorsírást, s kevesebb műre fordít elmélyedőbb műgondot. Nyolcz egy felvonásos vígjátékot írt 1832-ig, melyek zsebkönyvekben, folyóiratokban jelentek meg s egy pár közülök színre is került, s szintén nyolcz beszélyt adott ki 1833-ig, melyek közül „A vízkereszt“, „A lúdczomb“, „Nem az volt, kit gondoltam“, „Jaj be jó fiú vagyok én“ — az „Auróra“ kötetek közleményei — igazi magyar kedélyvel, élénk megfigyeléssel, rajzolási képességgel, egészséges jó nyelven és természetes hangon írt elbeszélések, játszi tükrei az akkori házi életnek, alakoknak és szokásoknak. Már ez időben kitűnt, hogy Kovács PÁL többoldalú írói munkásságában legtöbb értékkel bírnak a kedélyes beszélyek. Vígjátékai sem voltak ötletek, játszi párbeszédek s egyes mulatságos helyzetek híjával, s fiatal írójakapott is elég elismerő szót a „Magának akart, másnak kért“, az „Öreg kérők“, „Az álkirály“ sat. nem egy jelenetéért; de végre is e vígjátékok csupán a Kisfaludy Károly ilynemű jeles műveinek erőben, szerkezetben és hatásban gyöngébb folytatásai voltak; míg a beszélyírásban KOVÁCS PÁL a mese kerekébb egysége s az elbeszélés játszibb hangja által túlszárnyalta Kisfaludy Károlyt, a szerkezet és tartalom könnyebb voltával pedig Fáy Andrást, ki az elbeszélésbe sok célzatos, oktató elemet szeretett vegyíteni. A „Mesék“ és „Bélteki ház“ bölcs szerzője gyakran a szépirodalmi formát csak eszközül tekinté üdvös tanai könnyebb terjesztésének céljára, míg Kovács PÁL a szépművet önczélnak tekinté. Amaz didaktikus volt a szépirodalomban is, míg Kovács PÁL a rajz eleven hűségére fektette a fősúlyt, a tartalmat nem nehézkesíté s a hangot nem hidegíté el reflexiókkal. Ezért váltak elbeszélései egyszeriben kapós olvasmányokká. Sajátságos, hogy Kovács PÁL, ki mindenben az öntudatosság embere volt, a színműben mind végig mert vállalkozni olyan műfajra is, például komoly drámára, melyre egy-

átalán nem termett; míg az elbeszélés terén az önismeret bölcsesége vezérlé. Érezve, hogy szélesb, hosszabb, szövevényesb cselekvényhez nem találná meg a kellő formát s egy nagy elbeszélés főalakjainak jellemzésétől is tartván, *regényt* nem irt soha. Maradt a novellánál. Különben színműveinek nagy mennyiségében is aránylag legértékesebbek az egyfelvonásos színművek.

Erős magyar érzése, mely elbeszélői tollának sajátos színeket kölcsönzött, nyilvánult abban is, hogy orvostudori értekezését 1833-ban nem az akkor szokásos latin nyelven írta meg, hanem magyarul: „A növendék nőnemről”. Mihelyt megkapta orvosi oklevelét, azonnal elhatározá, hogy vidékre megy s használ, ahogy tud. Egy évet Komáromban töltött, hol egyik szeretett nénje lakott, s ott kezdett Hahne-
mann tanaival megismerkedni s az ő rendszere szerint gyógyítani, majd 1834-ben Németországban utazva, Berlinben hosszasabban időzve és sokat tanulva: komoly ismeretek, tapasztalatok kincseivel tért haza, s Győr városát szemelte ki állandó működési helyének. Okosan, szerencsésen választott. Oly pontra ment, hol orvosi, polgári és írói működésére hálás tért talált s egyszersmind olyan értelmiséget, mely sokra tudta becsülni a munka, a hazafiság komoly férfiát s a társasélet vidám emberét.

A városnak hamar keresett orvosa lett. Egyszersmind a megyének mindjárt az első évben tiszteletbeli főorvosa. Írói érdeme maga is hathatós ajánló levele volt a megye magyar urainál. A városi polgárság is azonnal megkedvelte. Figyelembe vették komoly szavait s kedvtelven hallgatták tréfás elmésségeit. Családi tűzhelyet alapítva, a házi élet boldogsága s meglegedése tápláló kútfeje lett több irányú működésének. Mindenki látta, a ki csak körülte élt, hogy egyaránt bírja aszív, elme és emberi természet jó adományait s nem él vissza velök, sőt azokat jóra fordítja mind. Tudták róla, hogy az országos központ legkitűnőbb íróinak barátságát, rokonszenvét bírja. Látták elmés színműveit és sokan olvasták kedvtelven beszélyeit. Tapasztalták egyszersmind, hogy az író sérénysége egy csöppet sem csorbitja benne az orvos lelkiismeretességét. Mindez korán közkedveltséget,

népszerűséget, tekintélyt szerzett neki. Szerencse volt egyzersmind rá nézve, hogy olyan városnak lett lakosává, melynek értelmisége nem forgatja szeszélyesen rokon- és ellen-szenveit, s ha egyszer valakit fölültetett a népszerűség győzelmi szekeére, ok nélkül nem is szállítja le, hogy mint valami megunt áldozatot a kiméletlenség tarpéji szirtjéről dobja le. Maga is nagy mértékben megbirta óvni a rokon-szenvet, melyet munkásságával és modorával szerzett meg. Erélyes volt a közöny és maradiság vádolásában, de elmés-ségének soha sem adott gúnyos élt mások megsértésére. Egyensúly embere mindenben, komoly a munkában, nemes az érzésben, elmés a szóban. Így lett jelentékeny tényezője közügyek előmozdításának, fűszere a magán társaságoknak.

Győr, mely élénk kereskedelménél fogva szoros összeköttetésben állt Béccsel, a harminczas években még német város volt. Polgárai nagyobbára e nyelvet beszélték, színházában németül játszottak, s német lapokat és könyveket olvastak ott még akkor is, midőn a nemzetet már évek óta lelkesíték Széchenyi Istvánnak Magyarország jövőjéről mondott jósigéi. KOVÁCS PÁL lelkében élénken visszhangoztak e jósigék, s rajta volt, hogy ezeket a maga körében lehetőleg érvényre emelje. De megfontoltsága, mely a viszonyokkal mindig számot tudott vetni, megsugalta neki, hogy egy városipolgárság megmagyarosítása nem lehet hamaros munka, mert a türelmetlenség, az erőltetés nem szerezhethet proselytákat a legjobb ügynek sem. Hogy az átalakítás terén gyökeres vívmányok jöhessenek létre: ahhoz az alkalmazkodás okosságára van szükség. A dégi magyar vidék fia, az irodalom lelkes bajnoka, ez irányban is józanul tudta fékezni vágyait, melyek kétségkívül gyorsabban szerettek volna teljesezésbe menni. Miután gondosan elhinté a nemzeti eszmék jó magvait, tudott várni a bő aratásra. Elgondolta, hogy a szív könnyebben sajátíthat el új érzületet, mint az ajak új nyelvet. Az ifjabb nemzedékekbe veté hitét, bizodalmát. A megye magyarságát használta föl a városi németiség fokozatos átídomítására, s kivitte, hogy a megye vette pártfogásába a magyar színészetet s a győri színház eleintén megosztozkodott a kétnyelvű műzsán, utóbb

pedig egészen a magyarnak vált hajlokává. Élénk szóval, lelkes buzdítással, sőt zongoraszóval is, mert igaz magyar érzéssel tudta játszani a régi jó hallgató nótákat, olykor felolvasásokkal hatott a nemzeti fejlődés megkedveltetésére, s midőn már a polgárság újabb nemzedéke lépett a tevékenység mezejére: 1846-ban a győri „Vaterland“-ból „Hazánk“-at csinált. Sok dolga és családi életének szaporodó gondjai közepett rá ért arra is, hogy e lapot ne csak szerkeszse, hanem a vidék akkori legjobb közlönyévé tegye. Kitiűő írók, költők dolgoztak számára, köztök Petőfi Sándor is. Mert Kazinczy Ferencztől kezdve a legujabb írókig minden szépirodalmi nemzedékből birta ő a jők javának meleg rokonszenvét s soknak köztök meghitt barátságát is.

Az „Auróra“-kör kapcsolatába tartozván, az e körből fejlődött Kisfaludy-társaság is, mindjárt a legelső választáskor, 1837-ben, tagjai sorába emelte. Az Akadémia pedig 1839-ben rendes tagnak választotta meg, a mi azonban neki érzékeny sebet okozott, mert a választást a szenvedélyes természetű Csathó Pál, — az Akadémia tekintélye nevében — kiméletlenül megtámadta. Kovács PÁL, noha gr. Teleki József és Bajza József nyilvánosan védelmezték, Vörösmarty pedig meleg hangú levelet irt ez ügyben hozzá, lemondott a kitiűntetésről, melyet úgy sem keresett. De bár a kiméletlenség fájt neki: szépirói kedve, termékenysége nem csökkent. Szinművei számát 1846-ig ismét szaporítá kilenczezel, melyek közül színre is került nem egy, s a „Nemesek hadnagya“ népszinmű, „A művész álma“ és „A nyomor iskolája“ című komoly drámák a nemzeti színház művészeinek s közönségének méltánylatát is megnyerték; több kis vigjátéka az „Emlény“ című kapós almanach-kötetek tartalmát eleveníté; beszélyei pedig, mint a „Húshagyó kedd“, „A vig czimborák“, „Első betegem“, „Nagybácsi és nagynéni“ részint zsebkönyvek, részint tekintélyes lapok, az „Athenaeum“, „Életképek“, „Pesti Divatlap“ közkedveltségű közlései valának, fentartva és emelve írójok országos kedveltségét. „Thalia“, majd „Eredeti szinművek“ czímen négy kötetben adta ki — 1833—37-ben s 1846-ban — szindarabjait Pesten és Győrött; mig első „Beszélyfűzer“-e

Pápan 1841-ben, folytatása pedig Győrött 1846-ban jelent meg.

Bizonyára ezek a vidám beszédek tükrözik vissza legjobban az ő írói egyéniségének legsajátabb vonásait. A ki ismerni kívánja a forradalom előtti két évtized nemesi házainak életét, alakjait, eredeti vidámságait, apró gondjait, erőnyeit és hibáit, törekvéseit és elmaradottságát, pörlekedéseit és vigalmait, víg névnapjait, zajos pártoskodásait, az urambátyámok és asszonynénémek, szemérmes falusi lányok, nyalka úrfik, tréfás nagybácsik, furfangos ügyvédek, kedélyes és pedant doktorok, vendégszerető birtokosok, naiv életnézetű asszonyok, rátartó megyei tisztviselők, lármás kortesek tarka világát: azok a Kovács PÁL válogatott beszélggyűjteményéből, mint egy tükörből, láthatják e szűk körű, de vidám társadalmat, mely nem felelt meg többé a kor követelésének, de a magánéletet kedvessé, sajátossá és rokonszenvessé tudta tenni szokásainak szeretetreméltóságával és érzéseinek őszinteségével. Kovács PÁL szeretettel festé e világot, de nem volt iránta elfogult. Láttá hibáit és hiányait is. Jó érzéke nem engedé ugyan meg, hogy az irányzatosság elhatalmasodjék műveiben, vagy a gúny elfanyarítsa az elbeszélő hang vidámságát; de érezteté, hogy ez a társadalom nagy változás elé néz, mert a közelgő új idő új nézeteket, új nemzedékeket követel. A tréfa szemüvegén át nézte és festé a félszégeket, elöitéleteket és elmaradottságot. S mert híven festé a jelen árnyait is, munkása lett egyszersmind a jövőnek.

Munkása, tettel még inkább, mint tollal.

Erőt merített a jó eredményből, melyet maga körül látott s melynek elérésében neki oly jelentékeny része volt. A negyvenes években Győr városa lényegesen más volt már, mint midőn ő oda költözött. A nemzeti szellem hódításai ott is termékeny talajra találtak s midőn 1848-ban megvalósult a költő jóslata: „Születni fognak szebb napok,” e város polgársága is szívből lelkesült a kor nagy vívmányai fölött. Dr. Kovács PÁL a mozgalom első idejében még mint népgyűlési szónok isműködött, noha a politikai páthoszra épen nem született. Természetétől a lázas, szenvedélyes

izgultság igen távol esvén, hiányzott az a hivatása, hogy a szabadságharcz idejében feltűnőbb tevékenységet fejthessen ki. De tetőtől talpig jó hazafi lévén minden időben, egész lélekkel csüngött zászlóink diadalán, a rossz időben félté a haza sorsát, a jobbra fordult napokban lelkesült a honvédek dicsőségétől, s midőn lázas küzdelmünk szomorú véget ért: az ő magyar szíve is eltelt gyászszal, mély bánattal. De csüggedéssel nem. Túlzásoktól ment természete nem engedte kétségbeesni, mint kétségbeestek anynyian, kik az imént még a vérmesreményűség Ikarusai valának. Valamint azt vallotta Herderrel, hogy „a munka a vér balzsama”: egyszersmind a nemzet újjá-születése főeszközének is a kitartó munkát tekinté. S hozzá látott a maga körében ő maga is. Társas-körökben, irodalomban, színházban, utóbb az egyleti életben az ő derült, ép hangja nem csak fűszer volt, hanem sok csüggedezőre nézve gyógyszer is. Tudta élesztetni a reményt, bizalmat, a jobb jövőbe vetett hitet. E nehéz időben gyakorolta lakhelyén a legjótékonyabb befolyást a nemzeti szellem gyarapítására. Ha jó magyar művész ment oda vendégszerepelni: egész városi ünnepet csinált belőle, tartott felolvasásokat, derítve akkor is, ha magának erőltetésébe került, rendezett műversenye-
ket s élénkíté a munka- és életkedvet.

És nem szűnt meg azontúl sem színműveket és beszé-
lyeket írni, bár működésének e harmadik korszakában elmésségének ere már csapponóban volt. Sőt elmefuttatá-
saiba az élczek, szójátékok hajhászata is bevette magát, valamint beszélyeinek hatását modorosság kezdé csökken-
teni. Olykor a vidámság oly színben tűnt már fel nála, mint a falevél őszi pirossága, mely nem elevenséget, hanem hervadást jelent. De mert az írói kedv folyvást munkás volt lényében: a szépirói tolltól nem birt megválni. Hiába, szívéhez nőtt, nem lehetett el nélküle.

1850-től kezdve, midőn „Untauglich“ című beszélyé-
vel kezdé meg újra szépirodalmi működését, 1885-ig, midőn utolsó vig beszélyét: „Egy nő, ki a kávé nem szereti“
címűt a „Fővárosi Lapok“ s színműi formába öntött végső dolgozatát az „Ország-Világ“ közlé: hat színművel lépett a

nyilvánosság elé, s tizenhárom elbeszélést közölt lapokban és egy emlékkönyvben. Kéziratban is maradtak művei: „IV. Béla“ dráma, „Királyi tréfa“ történeti vígjáték, „Bianca“ szomorújáték, s „Az utolsó nap“ társadalmi vígjáték.

Csak a színháznak és színészetnek állandó szeretete magyarázhatja meg azt, hogy KOVÁCS PÁL — noha a színpadon aránylag nem sok sikert aratott — kora ifjúságától késő aggságaig annyi színművet írt. Ezzel úgy szólván a maga kedvtelésének kívánt áldozni. Elég színműve került ugyan színre, de tartós gyökeret egy sem verhetett. A színházi dicsőség rendesen csak oly írókra süt, kik szigorú formaérzékkel bírnak, a cselekvényt erősen alkotják meg s az embert egyéni vonásaiban élesen jellemzik. Ez adományokkal KOVÁCS PÁL nem birt. Noha szenvedélyes látogatója volt a színháznak, a szerkezet virtuózítását sem sajátította el. Ekkép e téren csak termékeny műkedvelő maradt, ki erőteljes egészszel nem, csupán sikertült részletekkel szolgált.

Tevékenységet fejtett ki mint hirlapíró és alkalmi humorista is. Orvosi tudományát csak gyakorolta jelesen, de a gyógyítás irodalmának gyarapítását másoknak engedte át. Csak fiatal korában, 1832-ben, írt az „Orvosi Tár“-ba egy munkát, s az sem elméleti dolgozat, hanem életrajzi jellemzés egy elhunyt jeles orvosról, dr. Zsoldos Jánosról, kivel rokonságban állt; máskülönben szívesebben fogott tollat kedvverítő cikkek, elmefuttatások, irodalmi emlékek s ünnepi felolvasások megírására. Még „orvosi értekezés“-t is tréfásan írt, egy negyed századdal ezelőtt, „a női szív kitünőbb bajairól“. Miután saját lapja: a „Hazánk“ megszűnt, az ötvenes évek óta a „Győri Közlöny“-nek lett támasza; ott buzdított a színészet és irodalom pártolására, ott közlé színházi felolvasását, melyet a Kisfaludy-ünnepen tartott; ott adott ki számos tréfás hangú, de rendesen komoly czélú alkalmi dolgozatot. Az utolsó húsz évben legtöbbet dolgozott — beszélýeket, verseket, tárczákat írva — a „Fővárosi Lapok“-ba.

Egyik legmagvasabb, leghumorosabb költeménye az „Arany lakodalom“ című, melyet saját félszázados írói

jubilaeumára irt, az 1877-diki lelkes ünnepre, midőn Győr városának értelmisége, a fővárosi irodalmi testületek küldötteinek jelenlétében, e kitünő fiát nagy tisztelettel tünteté ki, emlékeket nyújtva át s művészeti és társaséleti ünnepélyességeket rendezve. Szeretve és szerettetve, elhalmozva az elismerés és hódolat jeleivel, minden kéz tapsolta s minden ajk üdvözlé a szépirodalom e veteránját, ki törhetetlen erőben, egészségben, a kedély és szellem teljes friseségében mintegy arra nyújtott kilátást, hogy lehet még Kovács-ünnep Győrött: irodalmi gyémánt-lakodalom!

Testi ereje és szellemi fürgesége valóban elpusztíthatatlannak látszott; polgári és orvosi tevékenysége sem apadt; élénk részt vett a pártélet mozgalmaiban; ünnepi fogadások alkalmával gyakran szerepelt, mint üdvözlő szónok; a megyei és városi közügyek sem veszték előtte érdeküket; s élete utolsó-előtti évében is, midőn lelkes ifjak Bécsből haza szállíták a Vas Gereben hamvait, noha kemény téli fagy volt, a kikötőnél ő áldotta meg egykori irodalmi tanítványa és kedves dolgozótársának haza került földi maradványait.

Az életkor igen kiméletes volt iránta, noha a végzet az ő szívére is mért kemény csapásokat, legkeményebbet huszonkét évvel ezelőtt, midőn szeretett fia, Ödön, ki sok készültséggel és kedvvel indult az orvosi pályának s egyzersmind a szépirodalmi téren is figyelemreméltólag kezdett működni, kiben tehát a szerető apa a maga életének folytatását látta: orvosi működése közben szerzett bajnak esett áldozatul. Mélyen lesújtá ez a jó apát. Sok idő múlt el, míg szívéen e seb valamennyire behegedt. A jó kedv, mint elriasztott madár, messzire röppent tőle; az írói toll is elveszté ingerét előtte; sőt ez időtől fogva elméssége sokat veszített azelőtti szikrázásából, s az életet több évig mint egy gyászfátyolon látta maga előtt; de végre is a családi tűzhely melege, nejének gyöngéd szeretete, lányainak ragaszkodó szíve s unokáinak boldogító zsvaja győztek a fájdalomon, s Kovács PÁL ismét visszanyerte élet- és munkakedvét. A fővárost azonban, hol fia a halál mérget kapta, húsz esztendeig nem kívánta látni. De a fogékony-ság, melylyel minden szép és jó, minden haladás iránt

viseltetett, nem engedte meg neki, hogy meg ne nézze még egyszer Budapestet, melynek hatalmas fejlődéséről annyit hallott és olvasott.

Emlékezem, hogy egy nap mily élénken toppant be hozzám. Rég látva, nem ismertem rá. Bajos is volt sejtennem, hogy e ruganyos léptű, erős hangú, egészségtől viruló, izmos, vállas alak egy a nyolczvanadik évéhez közelítő agg ember hüvelye. Jóságtól mosolygott az arcza, midőn nevetve ejtő ki nevét. Tisztelettel hajoltam meg előtte s ő megölelvén, azonnal egész lelkesedés áradt meg ajakán.

„Most jövök a Sugárútról, — mondá, — végig mentem rajta kétszer gyalog. Megnéztem a Dunapartot is, meg a várbazárt. Öt órája vagyok talpon, s láthatod hogy nem fáradtam el. Mondhatom, öcsém, hogy *méltó volt élnünk!* Mily haladás! Mi lett ebből a kis német fészekből! Láttam a mai Budapestet s meghalhatok!”

„Vagy húsz év múlva,“ jegyzém meg.

„Nem bánom öcsém, ha isten is úgy akarja.“

A míg élek, mindig előttem fog állani ez örömtől és büszkeségtől sugárzó arcz, mely oly meleg hazafi érzést fejezett ki, s ez erőteljes alak, mely félnapi gyaloglástól sem birt kifáradni, midőn honának felvirúlt fővárosában annyi szépet és nagyot látott. S mind ebben egykori legméreesebb álmait látta megtestesülve: vasban, kőben, szilárd formákban, élénk színekben.

S ép ily örömmel láthatta otthon is az átalakúlt, minden ízében magyarrá lett vidéki várost, s ő — ki oly ritka fogékonysággal birt az élet minden kis öröme és szép jelensége iránt — hálával volt eltelve, hogy isten ennyire megáldá a magyart!

Vajha még tovább gyönyörködhetett volna haladó világunk nagy látványában.

De a betegség, mely nem lassan emésztő kórból, hanem abból eredt, hogy ez erős testalakú férfi mindig nagy mértékben kielégítő ritka jó étvágyát, az utolsó évben gyökerében rohanta meg egészségét. Kórágját szeretet és aggodalom környezte. Az édes tűzhely szívből fakadt gondoskodása, vigasza, bánatos ragaszkodása közepett áldva

és megáldva költözött el e földről, annyi jót hagyva el. De mert ő maga is jó volt egész életében, a győri temető sírhantja nem lehet nehéz fölötte. Azoknak nehéz csak, kik könyeikkel öntözik. És nehéz mi nekünk is, kik ismertük, szerettük, tiszteltük, és a kiktől ama zord hantok örökre elzárták az ő életvidám, példamutató alakját. De szellemi alakja velünk maradt. S velünk maradt az ő minden jóért buzduló s minden időben tevékeny szelleme is.

E szellem elevenítő hatását egyszersmind az utódokra is áthárítani: a magyar szépirodalomnak tartozó kötelessége. Nem szabad az ő munkásságát egészen csak az irodalomtörténetnek engedni át, hogy csak neve legyen emlegetés tárgya; *élő erő* maradhat ő még jó ideig az elbeszélő irodalomban, mert a mit közvetlen szemlélet útján nem festhet többé senki: a forradalom előtti pár évtized patriarchalis házi életének, erkölceinek olyan hű rajzolója, a keresetlen, természetes vidámságnak olyan tösgyökeres képviselője ő, minőt a mi vajudó, kételyre, gúnyra hajlandó korunkban nem várhatunk többé. Röpköd ma is az élez, szikrázik az elmesség, meglehet nem egy kedélyből bővebben, gazdagabban, mélyre-hatóbban, mint az övéből; kelete van napjainkban is irodalomban és az életben jó kedvnek, tréfának; de a modern vidámságba a kor fanyarsága vegyül, mert az élet egyszerűbb folyásával és kevesebb gondjával együtt elvesztettük az érzések játszi naivitását is s a világ lázasb fejlődésével zaklat, s törekvéseivel együtt jár a gondolkodásnak ingerlékenyebb volta, a kedélynek izgalma s az elme kételye. Mint a nagyobb test, úgy a nagyobb élet is több és komorabb árnyat szokott vetni. Magokban a Kovács PÁL elbeszéléseiben is évtizedről évtizedre ki lehet mutatni a házi és kedélyélet hőfogyását, a vidámság tiszta színének és hangjának apadását. Mint a bő forrás vize, legtisztább addig, míg eredetétől nem nagyon messze foly, úgy történt a Kovács PÁL elmességének erével is; utóbb már a szélesb meder iszapja kezdé szürkíteni a kristály csillogást. Épen ezért az ő írói egyéniségének, derült, egészséges tehetségének, benső lényének legkifejezőbb emléke lenne egy pár olyan kötet, melyet a harminczas és negyvenes évek-

ben irt legjobb beszélyeiből állitnának össze. Azokban nincs még sem modorosság, sem erőltetés. Az a szépirodalmi társaság, mely az „Auróra“-körből, KOVÁCS PÁL-nak is irodalmi bölcséjéből, támadt, s az ő egykori mesterének, vezérének nevét viseli, s mely fél század óta szépirodalmunk gazdagításában oly nemesen, buzgón felelt meg hivatásának: bizonyára elébb-utóbb e régi jó magyar elbeszélő iránt is le fogja róni tartozását s nem engedi át az enyészetnek a hazai széppróza ama, hangban, nyelvben, szellemben igazi magyarosságú termékeit, melyek egy szűkkörű, de vidám életet oly rokonszenvesen festenek, s egy végkép elmúlt, de emlékezetre mindig méltó társadalomnak eleven tükörképei. S egyszersmind írójoknak is legtermészetűbb irodalmi arczképe.

Maga az író, ki e tükörképekkel igen fiatal korában tűnt ki, mint ember, szintén nagyon méltó a maradandó emlékezetre, mert — a mint mondtuk — olyan összhangzatos, szép életet élt, a sokoldalú tevékenységnek, munkabírásnak, bölcs önmegtagadásnak s az egyensúlytartás tudásának oly nagy mértékével volt megáldva, hogy buzditásúl szolgálhat időnkben, midőn sok erő vesz kárba a miatt, mert a lázas vágyakat megfékezni nem bírják, az emberekkel való megférés bölcseségét elsajátítani nem törekszenek, elbizottakká, majd csüggedőkké válnak, s ha a kitűzött célokhoz gyorsan el nem juthatnak, hamar átengedik magokat életuntságnak, kopárító kedvetlenségnek.

Hasznos tanulságok intenek felénk a KOVÁCS PÁL hosszú életpályájából, s e tanulságokat ne hagyjuk veszendőbe menni.

Nagyokat csak rendkívüli adományokkal megáldott elmék követhetnek; míg a *jót* és *nemest* mind azok, kik a jók és nemesek közt óhajtanak helyet foglalni s a köz- és magánélet hasznos és elégtelt emberei kívánnak lenni, példányképül, még pedig elérhető példányképtől tűzhetik magok elé.